

Frelek, Stanisław

"Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340-1650", Adam Fastnacht, Wrocław 1962 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 55/3, 509-510

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Adam Fastnacht, *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340-1650*, Wrocław 1962, s. 292, 2 mapy.

Autor traktuje osadnictwo jako historię punktów osadniczych, a w tym działalności gospodarczą człowieka w danym środowisku geograficznym (s. 269). Takiemu założeniu metodologicznemu została podporządkowana konstrukcja pracy. Aż trzy rozdziały przeznaczono na omówienie środowiska naturalnego. Oryginalne, choć stosowane już dla tej pracy, jest przyjęcie zasady geograficzno-chronologicznej analizy narastania osad. Mianowicie autor dzieli teren ziemi sanockiej na 7 obszarów dorzeczy, w obrębie których rozpatruje chronologicznie pojawianie się osad. Są to dorzecza: Stobnicy, Ryjaka i Mlecзки; Sanu od Ruszelczyc do Obarzyna; Sanu od Jabłonicy Ruskiej do ujścia Osławy; Wisioka; Jasiołki; Osławy; Sanu od ujścia Osławy do źródeł. W podziale na dorzecza istnieje niebezpieczeństwo nieuwzględnienia różnic klimatycznych, fauny, a także glebowych. Przedstawiwszy stan osadnictwa A. Fastnacht przechodzi do nakreślenia procesów osadniczych, za które uważa migracje oraz rozpowszechnienie prawa ruskiego, polskiego, niemieckiego i wołoskiego w okresie 310 lat.

Recenzować pracę A. Fastnacha jest trudno, ponieważ zawiera ona statycznie ujęty materiał archeologiczno-historyczny Sanockiego z nieśmiałą próbą postawienia niekiedy tezy lub hipotezy. Książka bowiem stanowi studium materiałowe przesiąknięte skłonnością do onomastycznego ujmowania historii osadnictwa. Autor jakby nie wyciągał dla siebie wniosków z dawno przyjętego przekonania, iż pierwsza wzmianka o instytucji nie dowodzi jej w tym czasie powstania. Zebrany materiał mógłby autorowi posłużyć do nakreślenia procesu przekształcania się osad, ich wzrostu, ekspansji na pobliski teren, likwidacji części zabudowań istniejącej osady z przyczyny działania regresywnych sił gospodarczych itp. Zbyt wiele miejsca przeznaczono na opisy dokumentów, gdy można by zwrócić większą uwagę na merytoryczne rozpatrzenie rozwoju wsi lub miasta.

W pracy przedstawiono osadnictwo na prawie ruskim przed rokiem 1340, wpływ kolonizacji polskiej oraz prawa wołoskiego przenikającego tu z Samborszczyzny i równego mu niemal ilościowo prawa niemieckiego. Fala osadnictwa na prawie niemieckim napływa tutaj dopiero w XIV w. i ściera się z osadnictwem ruskim napierającym od wschodu. Pograniczność terytorium sprawiła zmieszanie się różnych form osadniczych.

Praca A. Fastnacha pobudza do refleksji metodologicznych przydatnych dla badań osadniczych. Z faktu, iż jedna osada znajduje się u źródeł potoka, a druga w jego dolinie, autor wyciąga wniosek, że pierwsza powstała później od drugiej (por. s. 131, 133). Obserwacja położenia dóbr Kmitów wskazuje, że skupiają się one możliwie najbliżej ośrodka dyspozycyjnego (Dynów, Dubiecko) oraz tak daleko, na ile pozwalają na to interesy opłacalności uprawy. Kompleksy własnościowe szlachty stanowią przeważnie zwarty obszar. Właściciel był zainteresowany w tym aby dobra gruntowe leżały w najmniejszej od siebie odległości. Można tedy uogólnić, że jeżeli grunta jednego właściciela na danym terenie leżą w mniejszym rozrzucie niż posiadłości innego, prawdopodobnie pierwszy wcześniej zaczął kolonizować teren od drugiego. Przemieszczenie własności i jej większy rozrzut mogło być oczywiście spowodowane zmianą związków rodzinnych, koniecznością zamiany, czynnikami gledo-leśnymi, ale nie przeszkadza to przyjęciu proponowanego założenia. Henryk i Marcin Kamienieccy mają posiadłości w międzyrzeczu Jasiołki i Stobnicy. Rozrzut dóbr Henryka daje mniejszą płaszczyznę niż Marcina. Można

by sądzić, że Marcinowe posiadłości pochodziły nie tylko z ojcowizny — mogły być wynikiem zmian wtórnych. Natomiast dla dóbr Henryka (przyjęlibyśmy raczej odojcowskie pochodzenie. Zwarty kompleks dóbr posiada Fryderyk Jacimirski. Jego syn Jan ma wprawdzie posiadłości w innej zupełnie części, na terytorium odrębnym, ale świadczy to również o zaszytych w tej rodzinie zmianach własnościowych. W nadaniu dóbr Piotrowi Smolickiemu na obszarze śródleśnym, mimo że otrzymał dział na terenie poprzednich osadników, można by widzieć podobną motywację. Są to tylko przypuszczenia. Uwagi metodologiczne przydatne do badania genezy stosunków własnościowych można uzupełnić jeszcze jedną wskazówką. Terpiczów (Średnia Wieś) był oddzielany w 1376 r. od sąsiednich Myczkowiec, a w roku 1400 od Hoczewa. Jeżeli od jakiejś wsi oddziela się inne, to powstała ona prawdopodobnie najwcześniej. Wśród procesów osadniczych trzeba widzieć treść i motywy inicjatyw osadniczych, wolę osadźcy, a więc subiektywne motywy, ale zgodne z obiektywnymi warunkami ich realizacji.

Praca zawiera sporo materiału do zagadnienia tworzenia się drobnej własności ziemskiej z dóbr pierwotnie pokąźnych. Własność szlachecka jest najsilniejsza. Ok. 1450 r. posiada ona 73,3% wszystkich dóbr, gdy królewszczyzny — 20,1%, duchowne — 5,8%, miejskie — 0,8%; dobra grupowały się w 12 wsiach i 3 zamkach. Nie zwrócono uwagi na rolę pustek i położenie ludności chłopskiej.

Omawiając szlak drożny radoszycko-sanocki, powstanie jego lewego odgałęzienia od Kulasznego wzdłuż rzeki Sanoczka do Sanoku przypisuje autor powodom militarnym. Wydaje się, że można by hipotetycznie przyjąć istnienie połączenia tego szlaku z drogą idącą od Rymanowa przez Nowotaniec do Bukowska lub Wolicy. Pomiędzy drogą z Zagórza do Postołowa a Sanem znajdowały się w lasach 1519 r. pola zwane „łazy”. Prawdopodobnie wypalano tu lasy w celu wyrobu smoły i potażu.

Założenia metodologiczne badań osadniczych w realizacji autora nie przynoszą naświetlenia osadnictwa jako wyniku działalności gospodarczej¹, czy traktowania go jako elementu życia gospodarczego mającego zaspokoić powstające potrzeby ekonomiczne. Rozumienie historii osadnictwa jako części życia gospodarczego może jedynie być ujęte w procesowym badaniu go, czego praca Fastnachta nie daje. Przynosi ona dużo materiału do badań osadnictwa w Sanockiem. Autor wykonał żmudną pracę ułatwiając przyszłe badania. Jest to cenny sumariusz materiałowy do historii osadnictwa w Sanockiem.

Stanisław Frelek

Andrzej Tomczak, *Walenty Dembiński, kanclerz egzekucji (ok. 1504—1584)*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” t. LXVII, 1962, z. 2, Toruń 1963, s. 187, nrb. 5, ilustr. 6, tabl. genealogiczna, mapa.

Sędziwy rycerz z czerwonego marmuru, z brodą głową w tył odchyloną i na wielkiej księdze opartą, wyciosany przez nieznanego rzeźbiarza na wzór pomnika Zygmunta Starego, strzeże mrocznego zakątka katedry wawelskiej: Walenty Dembiński, ostatni kanclerz ostatniego z Jagiellonów, później kanclerz pierwszego elekta i u schyłku życia pierwszy senator Rzeczypospolitej, jedyny ze świeckich kierowników jej nawy państwowej, któremu drogę do tak zaszczytnego miejsca ostatniego spoczynku utorowało nie możliwe pochodzenie, nie błyskotliwe czyny, a wytrwała i sumienna służba swej Ojczyźnie i dynastii Jagiellońskiej. Już ten fakt

¹ Por. P. Szafran, *Osadnictwo historycznej Krajny*, Gdańsk 1961.